Kommentarmaterial till kursplanen i svenska för döva och hörselskadade

Skolverket

Kommentarmaterial till kursplanen i svenska för döva och hörselskadade

Beställningsadress:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Tel: 08-598 191 90
Fax: 08-598 191 91
E-post: order.fritzes@nj.se
www.fritzes.se

ISBN: 978-91-38325-82-7
Form: Ordförrådet AB
Tryckt hos ett klimatneutralt företag
– Edita, Västerås 2011
Stockholm 2011

Innehåll

Inledning 4

En samlad läroplan 4

Kursplanens olika delar och kunskapskrav 4

Kommentarer till kursplanen i svenska för döva och hörselskadade 6

Förändringar jämfört med den tidigare kursplanen 6

Syftet 7

Det centrala innehållet 12

Läsa, skriva och samtala 13

Berättande texter och sakprosatexter 18

Tvåspråkighet 21

Språkbruk 23

Informationssökning och källkritik 25

Kunskapskraven 26

Bilaga: Användningen av värdeord i kunskapskraven 30

Inledning

Till varje kursplan finns ett kommentarmaterial som riktar sig till lärare och rektorer. Avsikten med materialet är att ge en bredare och djupare förståelse för de urval och ställningstaganden som ligger bakom texterna i kursplanerna. Materialet beskriver också hur det centrala innehållet utvecklas över årskurserna och hur kunskapskraven är konstruerade.

Här nedan kommer först en övergripande beskrivning av den samlade läroplanen. Därefter följer kommentarmaterialet kursplanernas struktur för att det ska vara lätt att hitta och orientera sig i texten. *Formuleringar som är hämtade direkt från kursplanen är genomgående kursiverade i texten.*

En samlad läroplan

Från och med läsåret 2011/12 har alla obligatoriska skolformer, det vill säga grundskolan, grundsärskolan, sameskolan och specialskolan, var sin samlad läroplan.

Läroplanerna består av tre delar. Den första delen beskriver skolans värdegrund och uppdrag, medan den andra delen innehåller övergripande mål och riktlinjer för utbildningen. Dessa delar är i princip likadana för alla obligatoriska skolformer. Läroplanens tredje del innehåller kursplaner för alla ämnen. Kursplanerna är indelade i avsnitten syfte och centralt innehåll och kompletteras med kunskapskrav för de olika ämnena.

För att förstå undervisningens uppdrag är det angeläget att läsa den samlade läroplanen som en helhet. Det är också viktigt att förstå relationen mellan kursplanens olika delar.

Kursplanens olika delar och kunskapskrav

Syftets uppbyggnad

Varje kursplan inleds med en kort motivering till att det enskilda ämnet finns i skolan. Därefter anges syftena med undervisningen i ämnet. Syftestexten är formulerad så att det tydligt framgår vilket ansvar undervisningen har för att eleverna ska kunna utveckla de kunskaper och förmågor som anges.

Texten avslutas med ett antal långsiktiga mål som är uttryckta som ämnesspecifika förmågor. Dessa gäller för alla årskurser och ligger till grund för kunskapskraven. Målen sätter ingen begränsning för elevernas kunskapsutveckling – det går alltså inte att betrakta dem som något som slutgiltigt kan uppnås.

Det centrala innehållets uppbyggnad

I det centrala innehållet anges vad som ska behandlas i undervisningen. Innehållet är indelat i kunskapsområden som i sin tur består av ett antal punkter. Kunskapsområdena behöver inte motsvara arbetsområden i undervisningen, utan de är enbart ett sätt att strukturera innehållet i ämnet. Hur de olika innehållspunkterna hanteras i relation till varandra är något som lärare tillsammans med elever måste avgöra. Det centrala innehållet säger heller ingenting om hur mycket undervisningstid som ska ägnas åt de olika punkterna.

Det är viktigt att understryka att det centrala innehållet inte behöver utgöra allt innehåll i undervisningen. Det finns alltid möjlighet för läraren att komplettera med ytterligare innehåll utifrån elevernas behov och intresse.

Kunskapskraven

Kursplanerna kompletteras med kunskapskrav i de olika ämnena. Kunskapskraven är konstruerade utifrån ämnets långsiktiga mål och centrala innehåll. De beskriver den lägsta godtagbara kunskapsnivån för en elev i årskurs 4 och anger den kunskapsnivå som krävs för betygen A, C respektive E i årskurs 7 och 10.

I årskurs 4 finns det i specialskolan kunskapskrav för godtagbara kunskaper i ämnena matematik, svenska, svenska som andraspråk, de samhällsorienterande och naturorienterande ämnena samt teckenspråk för döva och hörselskadade. I årskurs 7 finns kunskapskrav i samtliga ämnen utom moderna språk. I årskurs 10 finns kunskapskrav i alla ämnen.

Kommentarer till kursplanen i svenska för döva och hörselskadade

Förändringar jämfört med den tidigare kursplanen

Utgångspunkt för utformningen av kursplanen i svenska för döva och hörselskadade har främst varit att i så hög grad som möjligt likna motsvarande kursplan i grundskolan. Anpassningar och tillägg har dock gjorts utifrån specialskolans döva och hörselskadade elever, deras individuella språkliga förutsättningar och deras möjlighet att tillägna sig språket genom skrift, eller genom tal och skrift.

Eftersom allt fler elever tillägnar sig talat språk i en tvåspråkig miljö är skrivningarna i den tidigare kursplanen inte längre helt relevanta. Intentionerna med den nya kursplanen har därför har varit att skriva en kursplan som ska kunna möta såväl primärt teckenspråkiga elever som primärt talspråkiga elever. Tidigare beskrevs svenska språket som ett ”funktionellt komplement till teckenspråket”. I den nya kursplanen lyfts tvåspråkighetsperspektivet fram tydligare. Där eleverna jämför och använder svenska och teckenspråk i olika situationer och i olika omfattning, liknar svenskans och teckenspråkets kursplaner varandra.

Kursplanerevideringen innebär ingen genomgripande förändring i synen på ämnet svenska. Språket och litteraturen betonas fortfarande i hög grad, liksom inriktningen mot språkets kommunikativa aspekter och elevernas identitetsutveckling. En del begrepp från den tidigare kursplanen har försvunnit. Det gäller till exempel ”det vidgade textbegreppet”. Det har varit otydligt och öppet för tolkningar och används därför inte längre. Dess innebörd är dock lika aktuell som tidigare. I den nya kursplanen står istället tydligt angivet att olika typer av texter, scenkonst och annat estetiskt berättande ska ingå i ämnet.

Användningen av kulturbegreppet har tonats ner eftersom det är komplext och riskerar att bli otydligt. Ett exempel på hur kulturbegreppet har förändrats är att det i den tidigare gemensamma kursplanen för svenska och teckenspråk stod att ämnena syftar till att ”stärka elevernas egen identitet och deras förståelse för andra människor och kulturer samt att uppmuntra och vidareutveckla en dubbel kulturtillhörighet”. Samma sak beskrivs i den nya kursplanen i svenska för döva och hörselskadade som att eleverna ska ges *förutsättningar att utveckla sitt språk, den egna identiteten och sin förståelse för omvärlden.* De kunskaper som ämnet ska ge eleverna är alltså desamma, men utvecklingen och användningen av olika begrepp har förändrats över tid och kursplanen har anpassats till detta.

Tvåspråkighet i läroplanen

I den övergripande läroplanen för specialskolan finns en skrivning som är unik för specialskolan. Den säger att döva och hörselskadade elever ska ha en *”språkmiljö som ger förutsättningar att möta och använda sig av både teckenspråk och svenska i skolans alla sammanhang”*, det vill säga eleverna ska erbjudas en tvåspråkig skola i en tvåspråkig miljö. Det innebär att utbildningen för döva och hörselskadade i specialskolan ska präglas av att de båda språken används parallellt och förstärker varandra för att skapa tvåspråkighet hos eleverna. Kursplanen i svenska för döva och hörselskadade lyfter tillsammans med kursplanen i teckenspråk för döva och hörselskadade fram och tydliggör vad som kännetecknar denna tvåspråkighet.

Huvudansvaret för elevernas språkutveckling ligger främst på ämnena svenska och teckenspråk, men alla ämnen har ett gemensamt ansvar för elevernas språkutveckling samt för att känna till de båda språkens funktioner och betydelse för lärandet. Eftersom varje ämne har ämnesspecifika begrepp är det viktigt att eleverna ges möjlighet att behärska dessa begrepp på båda språken.

Döva och hörselskadade elever kan komma till skolan antingen med svenska eller teckenspråk som sitt primära språk, eller med vissa kunskaper i båda språken. Det förekommer även att nya elever inte kan vare sig teckenspråk eller svenska, eller att deras språk är svagt och outvecklat. Förutsättningarna varierar således. Gemensamt för alla elever är emellertid att de behöver använda och vidareutveckla båda språken för att kunna fungera fullt ut i alla miljöer. De behöver också få stöd att utveckla sin tilltro till den egna förmågan att tillägna sig de båda språken. Målet är att eleverna ska kunna välja språk beroende på situation och sammanhang. Det handlar om en frihet och möjlighet att under olika perioder i livet, utifrån behov, kunna välja språk och uttrycksform. Med det följer också att kunna välja det språk som ger de största chanserna till delaktighet, utveckling och lärande.

SYFTET

Den inledande texten i kursplanen ger svar på frågan varför svenska språket finns som ämne i skolan. Vilken nytta har man av skolans ämneskunskaper i livet utanför skolan? Denna del av texten har svenska gemensamt med de andra språkämnena. På det viset vill kursplanen betona att syftet med att lära sig språk är detsamma oavsett vilket språk det gäller.

Redan i första meningen slår kursplanen fast att språk är ett *redskap för att tänka, kommunicera och lära.* Påståendet bygger på de teorier som menar att människans språk ger henne möjligheter att synliggöra och utveckla sina tankar. På så sätt är språket alltså avgörande för tankeutvecklingen och lärandet i skolans ämnen såväl som i hela livet. Språk utvecklas i samspel med andra och det är också med hjälp av språket vi skapar vår identitet, förstår oss själva och har möjligheter att ingå i gemenskaper med andra.

Ser man till nuvarande timplan har svenska flest undervisningstimmar av alla ämnen. Ämnet svenska får därmed ett stort ansvar för elevernas språkutveckling, för deras möjligheter att utveckla sitt tänkande och lärande och för deras förståelse för sig själva och andra människor.

Språkförmågan påverkar också individens möjligheter att leva och verka i ett samhälle som kännetecknas av förändringar och där det ställs stora krav på förståelse och flexibilitet. Syftets skrivning att *ha ett rikt och varierat språk är betydelsefullt för att kunna förstå och verka i ett samhälle där kulturer, livsåskådningar, generationer och språk möts* vill peka på att svenskämnet, liksom de övriga språkämnena, har som ett av sina viktigaste uppdrag att ge eleverna möjlighet att utveckla relationer till sin omvärld.

Begreppet kulturer syftar på den mångfald av kulturer som omger oss. Det kan handla om att förstå en kultur i ett klassrum, i ett hem, i ett annat land eller i ett bemötande. För döva och hörselskadade är teckenspråket en grund för att ha tillgång till den teckenspråkiga kulturen och den identitet som den ger. Kulturutbyten och kommunikation sker i dag utifrån andra förutsättningar än tidigare. Språket förändras och utvecklas ständigt och framtida arenor för språklig och social interaktion kommer sannolikt att se annorlunda ut i framtiden. Skolans uppgift blir att förbereda eleverna för att leva i ett föränderligt samhälle där värderingar och kulturer möts och ge dem redskap att bli delaktiga och agera i samhällsfrågor av olika slag. Allt detta ska rymmas inom ramen för ämnet svenska.

Kunskaper i och om språket

Undervisningen i ämnet svenska i specialskolan ska syfta till att döva och hörselskadade elever, i skrift och utifrån sina individuella förutsättningar i tal, utvecklar kunskaper i och om det svenska språket. Så inleds syftestexten för ämnet svenska för döva och hörselskadade och här slår kursplanen fast att ämnets huvudsakliga uppgift är att ge eleverna de språkkunskaper de behöver.

Att ha kunskaper **i** språket innebär till exempel att vara så säker på sitt språk att man automatiskt anpassar sitt uttryck till situation och mottagare. I kursplanen är detta formulerat som att eleverna ska få *tilltro till sin språkförmåga och kan använda språken för att uttrycka sig i olika sammanhang och för skilda syften.* Kunskaper i ett språk innefattar också lusten och glädjen i att behärska ett språk, så att man via språket kan ta del av litteratur, film, teater och andra språkliga estetiska sammanhang.

Att ha kunskaper **om** ett språk innebär att man dessutom vet hur språket är uppbyggt och kan diskutera olika sätt att bygga en text eller andra språkliga uttryck. Det ingår också att kunna formulera sig på ett formellt korrekt sätt. Att kunna kommunicera via skrift har särskilt stor betydelse om man inte har förmågan att uttrycka sig via tal. Vid kontakter med myndigheter och i olika situationer ute i samhället behöver man ofta kunna skriva för att kommunikationen ska fungera, eftersom man inte alltid har tillgång till tolk.

Det är främst genom undervisningen i svenska som dessa kunskaper ska utvecklas och befästas hos eleverna, så att de kan använda sitt språk med framgång i olika sammanhang. Kunskaper **i** och **om** språket skapar tillsammans en trygghet som kan bidra till att eleverna vågar använda sitt språk för att till exempel delta i diskussioner,

argumentera för sin åsikt eller att med hjälp av språket, vrida och vända på sin tankar och ställa dem emot andras tankar för att på så sätt få nya infallsvinklar. Genom att döva och hörselskadade elever parallellt får utveckla teckenspråket och svenska, i skrift och efter sina individuella förutsättningar i tal, kan de få full delaktighet i skola och samhälle och tillgång till samma information och kunskap som hörande elever.

Läsa och skriva

Att kunna läsa och skriva är en självklar del av en språkförmåga. Sedan år 1992 har svenska elevers resultat i olika internationella och nationella läs- och skrivtest visat på en dalande trend bland de starkaste läsarna. Mycket översiktligt kan man sammanfatta det som att eleverna i den svenska skolan generellt sett är vana vid att läsa och skriva berättande texter, men de har begränsade erfarenheter när det gäller sakprosa.

I syftetestexten blir det tydligt att ämnet svenska har en viktig uppgift i att vända denna trend. Ett syfte med undervisningen är att eleverna ska få lära sig att uttrycka sig *i olika slags texter och genom skilda medier*. De skilda medierna kan vara pappersburna eller digitala och preciseras närmare i det centrala innehållet. Men eleverna i den svenska skolan ska inte bara få utveckla sin förmåga att *skapa* texter utan även att *bearbeta* dem. Att kunna bearbeta texter är en viktig förmåga för att klara de krav som ställs på skrivandet i vidare studier och i arbetslivet.

I den förra kursplanen rymdes bild och film inom ”det vidgade textbegreppet”, en term som inte används i den här kursplanen. Det är dock fortfarande angeläget att eleverna får möjligheter att uttrycka sig på andra sätt än med det skrivna ordet. Därför betonar kursplanen att eleverna ska *stimuleras till att uttrycka sig genom olika estetiska uttrycksformer*. Dessa uttrycksformer kan vara drama, digitala presentationsprogram samt manuellt och digitalt bildskapande och är också delar av en fungerande språkförmåga.

Söka och kritiskt värdera information

Eleverna lever i ett samhälle där de möter en stor mängd texter av många olika slag. I takt med teknikutvecklingen ökar också antalet källor och platser där man kan hitta texter. För att klara av att hantera denna mångfald behöver eleverna kunskaper om *hur man söker och värderar information från olika källor*. Att utveckla förmågan att söka och kritiskt värdera information är ett centralt syfte med undervisningen i svenska och är också ett långsiktigt mål med undervisningen i ämnet. Även i en del andra skolämnen ingår det att använda och kritiskt granska källor. Men svenskämnet har ett stort ansvar för att eleverna lär sig att söka information ur ett allt mer varierat urval av källor, en kunskap som de sedan kan använda i andra skolämnen.

Eftersom döva och hörselskadade elever inte har tillgång till samma information via hörseln som andra elever, blir de mer beroende av att få tillgång till kunskap genom skriven svenska. Olika typer av texter, informationskällor och medier blir då viktiga och det blir särskilt angeläget för döva och hörselskadade elever att kunna söka och värdera information. Eleverna behöver vara väl bevandrade i sociala medier, informations- och kommunikationsteknik (IKT) och vara medvetna om betydelsen av att granska och värdera källor.

Skönlitteratur och sakprosa

Litteraturens roll i kursplanen är fortsatt stark. Ett syfte med undervisningen i svenska är därför att eleverna ska möta och få *kunskaper om skönlitteratur från olika tider och skilda delar av världen.* Undervisningen ska ge eleverna rika möjligheter att läsa och upptäcka glädjen i att med hjälp av litteraturen förflytta sig i tid och rum och ta del av andras berättelser. På så sätt kan de utveckla läslust och intresse för litteratur. För att få ett brett perspektiv på litteraturen räcker det inte att läsa modern svensk skönlitteratur, utan denna måste kompletteras med litteratur från andra delar av världen och från andra tider.

Litteraturen kan bli en källa till tröst och stöd för den som söker svar på frågor om sitt liv och sin omvärld. Den kan också ge kunskaper som är svåra att få på något annat sätt. Genom att eleverna får föra diskussioner om livsfrågor utifrån litteraturen, kan undervisningen uppnå syftet att eleverna ska *utveckla sitt språk, den egna identiteten och sin förståelse för omvärlden.*

Men det är inte bara skönlitteraturen som ska få ta plats i svenskundervisningen. Eleverna ska också få *kunskaper om olika former av sakprosa.* Detta innehåll delar svenskämnet med de flesta andra av skolans ämnen, eftersom man i nästan alla ämnen använder sakprosatexter av olika slag. I svenska kan det till exempel vara argumenterande eller informerande texter. Även i sakprosan får eleverna ta del av andras tankar och kunskaper om varierande frågor, och på så sätt bidrar den, precis som skönlitteraturen, till elevernas kunskaps- och identitetsutveckling.

En rik tillgång till skönlitteratur och sakprosa är särskilt viktigt för döva och hörselskadade elever då så mycket information i det hörande samhället normalt förmedlas via hörseln. I hörande miljöer kan information ibland bara ”tas emot” och registreras samtidigt som man gör annat. Döva och hörselskadade elever måste ofta söka upp kunskap och information på eget initiativ och på ett mer medvetet sätt. Ibland är texter och riktad information den enda källan till kunskap, ibland kan den fungera som komplement. För den som inte hör eller har nedsatt hörsel blir det därför extra betydelsefullt att ha en rik tillgång till många olika typer av texter, vara en god läsare och kunna använda sig av skriven svenska både för att meddela sig och för att få veta något.

Studier av *scenkonst och annat estetiskt berättande* som till exempel teater, film, eller måleri ska också ingå i svenskundervisningen. Det är de berättande aspekterna av dessa uttryck som hör till ämnet svenska. Här finns många beröringspunkter med ämnet rörelse och drama till exempel när man arbetar med sagor.

Språkets form och struktur

Genom skrivningen att eleverna ska utveckla *kunskaper om det svenska språket, dess normer, uppbyggnad, historia och utveckling* betonar kursplanen betydelsen av språkets form. Tanken är att sådana kunskaper behövs för att kunna kommunicera på ett rikt och nyanserat sätt. Att ha kunskaper om språkets uppbyggnad och normer ger eleverna trygghet i den egna språkförmågan och en möjlighet att diskutera språkfrågor och göra språkliga val. Att ha kunskaper om språkets historia och utveckling kan öka förståelsen för att språk är i ständig utveckling.

Jämförelser mellan svenska och teckenspråk

Ett tvåspråkigt lärande äger alltid rum i ett jämförande perspektiv. Ett syfte med undervisningen är därför att eleverna ska *utveckla kunskaper för att kunna göra jämförelser mellan svenskan och teckenspråket och urskilja likheter och olikheter mellan språken.*

En välutvecklad tvåspråkighet innebär att man medvetet kan välja och anpassa sitt språk efter situation, syfte och sammanhang. Detta förutsätter en hög språklig medvetenhet. I en tvåspråkig skola där både svenska och teckenspråk är undervisnings- och kommunikationsspråk ska eleverna därför ges möjlighet att fullt ut välja och anpassa sitt språk efter sammanhanget. För att utveckla båda sina språk och kunna använda dem parallellt, krävs att eleverna får undervisningen i analys och jämförelser mellan språken när det gäller såväl strategier som strukturer och normer. Därigenom får de förutsättningar att tillägna sig språken på ett mer effektivt sätt. Genom att använda båda språken för att kommunicera med omvärlden och söka ny kunskap, ges eleverna också möjlighet att påverka sin situation och utveckla sin personlighet. Undervisningen kan bidra till att stärka deras medvetenhet om och tilltro till den egna språkliga och kommunikativa förmågan och ansvar för den egna språkutvecklingen.

Språkbruk

Ett centralt syfte med undervisningen i svenska för döva och hörselskadade är att eleverna ska få kunskaper om *hur språkbruk varierar beroende på sociala sammanhang och medier.* Det ger eleverna möjligheter att bli så säkra i sitt språk att de kan, vågar och vill uttrycka sig i allehanda situationer. Kunskaper om hur språkbruket kan varieras ger dessutom eleverna förutsättningar att bryta mot språkliga normer på ett medvetet sätt, något som kan bidra till deras språkutveckling och sätt att använda språket.

För att kunna bryta normer på ett fungerande sätt krävs dock också en utvecklad medvetenhet om hur det egna sättet att kommunicera påverkar mottagaren på olika vis. I svenskämnets syftestext är det formulerat som att undervisningen ska bidra till att eleverna ska utveckla *förståelse för att sättet man kommunicerar på kan få konsekvenser för andra människor.* I detta ingår också att eleverna ska förstå att ord och uttryck har olika värdeladdning. Genom att anpassa sitt val av ord och uttryck efter sammanhanget kan eleverna nå längre i sin kommunikation. Den som förstår att man kan kränka andra människor genom sättet man väljer att uttrycka sig på, kan också välja att ta ansvar för det egna språkbruket.

De nordiska språken och de nationella minoritetsspråken

Undervisningen i svenska ska bidra till att eleverna får *möta och bekanta sig med såväl de nordiska grannspråken som de nationella minoritetsspråken.* Motivet bakom detta syfte är att stärka de nordiska språkens och de nationella minoritetsspråkens ställning i det svenska samhället. I de nordiska länderna pågår, till exempel via Nordiska ministerrådet, ett arbete för att stärka barns och ungas språkförståelse när det gäller norska, danska och svenska. Anledningen är att det finns en tydlig tendens till att barn och ungdomar från de nordiska länderna får allt svårare att förstå varandras språk, trots deras stora likheter. Genom att lyfta de nordiska språken i undervisningen ökar elevernas möjligheter att kommunicera med människor i våra nordiska grannländer och att senare i livet studera och arbeta i Norden.

Inom ramen för svenskämnet finns förstås inte tillräckligt mycket tid för att eleverna ska hinna lära sig de nordiska språken. Därför används uttrycket *bekanta sig med* de nordiska språken och de nationella minoritetsspråken. Att vara bekant med ett språk som liknar svenskan på samma sätt som danska och norska gör, kan till exempel innebära att man känner igen språket när man möter det. Det kan också innebära att man känner till några centrala ord och begrepp och kan jämföra dem med likvärdiga ord och begrepp på det egna språket.

Från och med år 2009 tillämpas en språklag i Sverige som slår fast att samhället har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska. Genom att ta upp dessa språk i undervisningen bidrar svenskämnet till att skydda och främja dem. Att vara bekant med ett språk kan innebära att man känner till att språken finns och känner igen språket när man möter det, utan att för den skull förstå det.

DET CENTRALA INNEHÅLLET

Det centrala innehållet i kursplanen anger vilket obligatoriskt innehåll som ska behandlas i undervisningen. Innehållet är indelat i kunskapsområden som tillsammans ringar in centrala delar av ämnet. Kunskapsområdena bör inte ses som separata arbetsområden för undervisningen, utan de kan kombineras på de sätt som läraren bedömer som mest lämpliga för att uppnå syftet med undervisningen.

Varje kunskapsområde består av ett antal punkter. Dessa ska inte uppfattas som att de alltid ska väga lika tungt i undervisningen. Innehållspunkterna ska snarare uppfattas som byggstenar som kan kombineras på olika sätt. Det centrala innehållet är strukturerat så att det visar på en progression. Det innebär att innehållet vidgas och fördjupas upp genom årskurserna.

Innehållet i svenska för döva och hörselskadade

Det centrala innehållet i ämnet svenska för döva och hörselskadade är uppdelat i fem kunskapsområden: ”Läsa, skriva och samtala”, ”Berättande texter och sakprosa”, ”Tvåspråkighet”, ”Språkbruk” och ”Informationssökning och källkritik”. Indelningen är gjord för att på ett tydligt sätt belysa vad som är ämnets fokus och vad undervisningen ska ge eleverna kunskaper i och om.

Fyra av dessa områden är till största delen gemensamma med svenskämnet i grundskolan. Kunskapsområdet ”Tvåspråkighet” är unikt för specialskolan och motiveras av att tvåspråkighet är ett av läroplanens övergripande mål. Det betyder att alla döva och hörselskadade elever efter avslutad specialskola ska vara aktivt tvåspråkiga och kunna kommunicera på såväl svenska som teckenspråk, men i olika omfattning och på olika sätt beroende på individuella förutsättningar och behov. Eleverna kan tillgodogöra sig innehållet i svenskämnet antingen genom att läsa och skriva på svenska och samtala på teckenspråk, eller genom att läsa och skriva på svenska och samtala på svenska och på teckenspråk.

De fem kunskapsområdena är knutna till de långsiktiga mål som finns i den avslutande delen av syftestexten. Samma kunskapsområden återkommer genom alla årskurser och samma innehåll återfinns ofta i de olika årskurserna. Men det finns också innehållspunkter som inte är genomgående. En del moment kan anses avslutade i och med årskurserna 1–4, andra tillkommer senare under skoltiden.

I de flesta fall finns en progression i innehållet, en stegring av svårighetsgraden, som gör att en innehållspunkt blir mer komplex ju äldre elever det handlar om. I vissa fall kan progressionen verka svag. Det beror på att en del innehåll behöver behandlas under en lång tid. Till exempel läser man litteratur genom alla specialskolans tio år. Sådana punkter har istället en progression i kunskapskraven där det framgår vad en elev kan förväntas klara vid en given tidpunkt.

Exempel i innehållet

Under rubriken Centralt innehåll förekommer vissa exempel. Det är viktigt att understryka att exemplen inte är obligatoriska. De förtydligar innehållet, men är inte uttryck för att de bör prioriteras framför andra alternativ. Till exempel anges för årskurserna 5–7 att eleverna ska möta innehållet *informationssökning i några olika medier och källor, till exempel i uppslagsböcker, genom intervjuer och via sökmotorer på internet*. Det innebär att informationssökning i några olika medier och källor, är ett obligatoriskt innehåll, medan exemplen uppslagsböcker, intervjuer och internet kan bytas ut och eleverna lika gärna kan söka information i helt andra medier och källor.

Nedan kommenteras det centrala innehållet med utgångspunkt i de fem kunskapsområdena.

Läsa, skriva och samtala

Det centrala innehållet i kunskapsområdet ”Läsa, skriva och samtala” är valt för att skapa förutsättningar för elevernas läsande- och skrivandeutveckling. Enligt internationella undersökningar har andelen starka läsare bland svenska elever minskat sedan början av 1990-talet. En förklaring till detta, menar man, kan vara att det i den svenska skolan inte finns någon tradition av att undervisa eleverna om lässtrategier, det vill säga olika sätt att läsa skilda typer av texter. Sådan undervisning verkar vara avgörande för elevernas möjligheter att bredda och fördjupa sin läsförmåga. I kursplanen har alla årskurser därför *lässtrategier* som ett centralt innehåll.

Kunskapsområdet ”Läsa, skriva och samtala” handlar också om hur man kommunicerar. Detta har stor betydelse för elevernas tilltro till sin språkförmåga. Att ta del av ett samtalsinnehåll nämns bara i årskurserna 1–4. Det innebär inte att det är viktigare att uttrycka sig än att ta del av vad andra har att säga. Att ta del av ett samtalsinnehåll ingår förstås även i de andra årskurserna, men där är det underförstått och ingår som en naturlig del av undervisningen om hur man argumenterar och leder samtal, något man inte gör utan att ta del av vad andra har att säga.

Lässtrategier

Med lässtrategier avser kursplanen de konkreta sätt som en läsare använder för att angripa en text. Lässtrategier handlar alltså om något som läsaren gör med texten. Att läsa texter som är tryckta ord på papper kräver vissa strategier, att läsa texter på webbsidor eller i sociala medier av olika slag kräver andra. Kursplanen betonar att alla elever, genom hela sin skoltid, ska få undervisning om hur man går tillväga för att läsa olika texter.

Läsinlärningen är speciell om man är döv. Det handlar inte om att lära sig avkoda bokstäver eller ord i bemärkelsen att hitta ljudmotsvarigheter till dem. I stället utvecklas läsförståelsen för döva och hörselskakade genom att de lär sig hela ord och fraser och genom kunskap om och erfarenhet av morfemens betydelse. Inlärningen går från att bygga upp ett ord- och frasförråd till att greppa betydelsen i en text. Det går heller inte att översätta ord för ord till tecken för tecken, utan man måste lära sig att förstå innebörden i helheten. Detta tydliggör hur viktig förförståelsen är, inte bara under läsutvecklingsperioden, utan långt upp i de högre skolåren. För elever som inte hör sker kommunikationen av förförståelse via teckenspråk.

För årskurserna 1–4 är innehållet som rör strategier för att läsa formulerat som *lässtrategier på text-, fras-, ord- och bokstavsnivå* och *hur man läser och tolkar texter samt anpassar sin läsning efter textens form och innehåll*. I årskurserna 5–7 vidgas detta till *lässtrategier för att förstå och tolka texter från olika medier, samt för att urskilja texters budskap, både de uttalade och sådant som står mellan raderna*. I årskurserna 8–10 ska eleverna inte bara urskilja texters budskap på ett mer allmänt plan, utan också texters *tema och motiv samt deras syften, avsändare och sammanhang*. För att ytterligare fördjupa läsförmågan ska eleverna i de högre årskurserna även få kunskaper om hur man kan *analysera texter från olika medier* för att förstå vilka budskap en text kan ha. Det är till exempel inte alltid så lätt att se vem som är avsändare av en webbaserad text, något som kan påverka textens budskap och hur man förstår det.

Skrivstrategier

Alla elever ska också få undervisning om skrivstrategier, det vill säga hur man skriver olika typer av texter, hur man bygger upp dem och hur det språk som är typiskt för den aktuella texttypen ser ut. Därför är *strategier för att skriva olika typer av texter med anpassning till deras typiska uppbyggnad och språkliga drag* ett centralt innehåll i alla årskurser. Eleverna ska också få undervisning om *skapande av texter där ord och bild samspelar* i alla årskurserna.

I kunskapsområdet ”Berättande texter och sakprosatexter” nämns olika typer av texter som undervisningen ska behandla och som undervisningen kan utgå från när eleverna utvecklar strategier för att skriva. Texter där ord och bild samspelar kan till exempel vara bilderböcker, serietidningar eller olika typer av webbtexter och filmer. Som tidigare nämnts används inte ”det vidgade textbegreppet” i den här kursplanen. Text betyder här skriven text. Men detta innehåll ligger nära det vidgade textbegreppet och är exempel på att det fortfarande är centralt i ämnet svenska att arbeta med berättande i många olika uttrycksformer och medier.

Progressionen ligger främst i att olika innehållspunkter samspelar med varandra så att komplexiteten i de texter som studeras gradvis ökar under skoltiden. Med detta följer att även de texter som produceras blir allt mer komplexa. I årskurserna 1–4 studeras till exempel hur en berättande text kan organiseras med inledning, händelseförlopp och avslutning samt litterära personbeskrivningar. Eleverna kan då själva skriva texter som har en enkel handling och där det ingår personbeskrivningar.

I årskurserna 5–7 står det i motsvarande punkt att eleverna ska studera berättande texter *med parallellhandling och tillbakablickar, miljö- och personbeskrivningar samt dialoger*. Att själv skriva texter med parallellhandling och dialog är mer krävande än att skriva texter med en enkel handling och personbeskrivningar. På så sätt får innehållet som handlar om skrivstrategier en tydlig progression.

Textbearbetning

Även textbearbetning finns som ett innehåll i alla årskurserna. För de yngsta eleverna är det formulerat som *enkla former för textbearbetning*. Årskurserna 5–7 och 8–10 har en gemensam skrivning: *olika sätt att bearbeta egna texter till innehåll och form. Hur man ger och tar emot respons*. Progressionen ligger i att texternas komplexitet förväntas utvecklas genom åren, och därmed förändras också metoderna för bearbetning ju äldre eleverna blir.

Detta innehåll ska inte ses som en didaktisk instruktion, att alla ska arbeta med skrivprocessen som metod. Det viktiga är istället att alla elever får undervisning om hur texter kommer till och att den första texten alltid kan utvecklas och förbättras. Genom att bearbeta texter kan man få syn på saker i språket och förstå hur texters budskap förändras genom språkliga val.

Handstil och att skriva på dator

Skrivundervisningen ska inte bara ge eleverna lust att skriva och ge uttryck för fantasi och berättarglädje. Det är också betydelsefullt att kunna skriva på ett sätt som kommunicerar funktionellt och väl med mottagarna. Att eleverna ska lära sig att skriva med tydlig handstil och bygga läsliga och läsvärda texter på dator är därför centralt för ämnet svenska. Det här innehållet utvecklas och förändras över tid så att undervisningen för de yngre eleverna i första hand koncentrerar sig på *handstil och att skriva på dator*, vilket inte är synonymt med ett mekaniskt tränande av bokstävernas form. Det går lika bra att utveckla en tydlig handstil genom att skriva egna texter. Innehållet här är något som eleverna ska fortsätta att utveckla under hela sin skoltid.

I en allt mer digitaliserad värld är datorn ett viktigt redskap för skrivande och läsande och ett hjälpmedel vid textbearbetning. I årskurserna 5–7 tillkommer innehållet att *disponera och redigera texter med hjälp av dator*. I de högre åldrarna ska undervisningen även behandla *redigering och disposition av texter med hjälp av dator. Olika funktioner för språkbehandling i digitala medier* så att de när de lämnar skolan har de kunskaper i textbehandling som krävs för fortsatta studier.

Skrivna bokstävers form i jämförelse med handalfabetet

Ett innehåll som bara finns i årskurserna 1–4 är *skrivna bokstävers form i jämförelse med handalfabetet*. När eleverna väl har förstått sambandet mellan bokstäver och handalfabetet, så är den kunskapen antagligen befäst och den delen av läsförmågan behöver inte utvecklas vidare. Däremot går det att utveckla hur man läser texter med olika svårighetsgrad och hur man använder lässtrategier för att läsa olika typer av texter (se *lässtrategier*).

Språkets struktur

En tydlig handstil och läsliga texter på datorn är viktiga formaspekter på språket. Andra formaspekter handlar om språkets struktur. Alla elever ska få undervisning i grammatik och stavning i alla årskurser. Att veta att man behärskar dessa sidor av språket kan öka den språkliga tryggheten och därmed också lusten att uttrycka sig. Kursplanen säger dock ingenting om hur denna undervisning ska bedrivas. Det är upp till läraren att bygga upp ett sådant innehåll.

I årskurserna 1–4 är *språkets struktur med stor och liten bokstav, punkt och frågetecken, samt stavningsregler för vanligt förekommande ord i elevnära texter* ett centralt innehåll. Med elevnära menas här texter som är åldersanpassade och kända för eleverna. I årskurserna 5–7 utvecklas det innehållet till att bland annat beröra *meningsbyggnad* och *ordklasser*, medan eleverna i årskurserna 8–10 ska studera *stavningsregler, skiljetecken, ordklasser och satsdelar.*

Ordböcker

Innehållet *ordböcker och andra hjälpmedel för stavning och ordförståelse* finns i både årskurserna 5–7 och 8–10, men inte i årskurserna 1–4. Det innehåll som har koppling till ordböcker heter för de yngre eleverna istället *alfabetet och alfabetisk ordning*. Det innebär inte att yngre elever inte kan använda ordböcker. Läraren kan självklart låta de elever som är hjälpta av det, använda dessa hjälpmedel redan de första skolåren. Däremot kan det inte anses som ett centralt innehåll för alla elever i de lägre årskurserna.

Progressionen här ligger i att ju äldre eleverna blir, desto mer komplexa texter arbetar de med och komplexa texter innebär fler abstrakta ord som de behöver förstå och slå upp. Sannolikt klarar eleverna också fler olika hjälpmedel med stigande ålder.

Samtal och samtalssituationer

Att bygga upp kunskaper i hur man kommunicerar och samtalar är en komplex process som utvecklas under alla skolåren och innefattar många olika delar. En väsentlig del är att kunna delta i samtal av olika slag. I de lägsta årskurserna ska eleverna *ta del av ett samtalsinnehåll och återberätta i olika samtalssituationer*. Det innebär att de ska få lära sig hur man gör för att ta till sig ett budskap och hur man avgör vad som är viktigt när någon berättar något.

Med stigande ålder fördjupas kunskaperna om hur man samtalar, formulerar sig och tar till sig andra människors åsikter. För årskurserna 5–7 är det centrala innehållet *argumentera och utforska i olika samtalssituationer och beslutsprocesser*. I årskurserna 8–10 ska eleverna även få kunskaper i att *leda ett samtal, formulera och bemöta argument,*

utforska ett ämnesinnehåll samt sammanfatta huvuddragen i vad som sagts. Detta betyder inte att de måste kunna leda ett samtal i en hel klass. Det kan lika gärna innebära att vara ordförande i en liten arbetsgrupp, för att så småningom kunna uttrycka sig och ta del av vad andra ha att förmedla i en större grupp.

Det är upp till läraren och eleverna att välja vad undervisningen ska utgå från vid samtal. Det kan vara någon eller flera av de olika texttyper som nämns i kunskapsområdet ”Berättande texter och sakprosatexter”. Det går också att samtala om ett ämnesövergripande arbetsområde hämtat till exempel från samhällskunskapen eller ämnet bild. Intentionen är att undervisningen, oavsett vilket innehåll man samtalar om, ska ge eleverna kunskaper om hur de kan formulera sig tydligt, ta del av det som sägs och hur de planmässigt kan föra samtal och diskussioner framåt.

Presentationer och berättande

Det innehåll som handlar om *presentationer och berättande för olika mottagare* lyfter fram olika aspekter av att föra fram ett budskap. Att eleverna lär sig att bedöma mottagarens förkunskaper och kan anpassa innehållet i sin presentation därefter, är viktigt för att kommunikationen ska fungera. Ibland behöver man ta till tekniska hjälpmedel vid presentationer och även dessa ska eleverna få undervisning om genom hela sin skoltid.

Undervisningens fokus ändras något över tid. De yngre eleverna som kanske är ovana vid situationer där de förväntas berätta något för en grupp kamrater, behöver grundläggande kunskaper om hur man gör detta på ett framgångsrikt sätt. För dem lyfter kursplanen fram presentationer och berättande som handlar om *vardagsnära ämnen.* De yngre eleverna ska också få undervisning i hur man kan använda *bilder och andra hjälpmedel som kan stödja presentationer.* I årskurserna 5–7 utvidgas ämnena till berättelser från *vardag och skola.* Här tillkommer dessutom *stödord bilder och digitala medier som hjälpmedel för att planera och genomföra en presentation* samt *hur gester och kroppsspråk kan påverka en presentation.* Genom kunskaper om kroppsspråkets betydelse ökar elevernas medvetenhet om hur de kan använda kroppen för att förstärka sina presentationer, och hur till exempel gester och ansiktsuttryck både kan hindra och hjälpa fram ett budskap.

I årskurserna 8–10 ligger de tidigare årens innehåll till grund för undervisning i hur man kan anpassa presentationens *språk, innehåll och disposition*, både med hänsyn till presentationens syfte och till vilka som ska ta del av den. Ämnena för presentationerna utvidgas också ytterligare i de högre årskurserna och kan hämtas från *skola och samhällsliv*.

För döva och hörselskadade elever i specialskolan är valet av presentationsform också en fråga om val av kommunikationsspråk, svenska och/eller teckenspråk, och hur man kan kombinera olika uttrycksformer och uttryckssätt för att nå fram på bästa sätt.

Innehållet *berättande i olika kulturer, under olika tider och för skilda syften* finns bara i årskurserna 1–4. Om läraren och eleverna så tycker, kan detta mycket väl också behandlas senare i skolåren, men som centralt innehåll betraktat är det förlagt till de

tidigare åren. Berättande från *olika tider* kan vara folksagor från skilda delar av världen. *Skilda syften* kan till exempel vara berättelser som återges för att roa, eller för att uppfostra eller lära ut något.

Berättande texter och sakprosatexter

Kunskapsområdet ”Berättande texter och sakprosatexter” beskriver vilka texter som undervisningen i svenska ska behandla. Internationella undersökningar visar att en välutvecklad läs- och skrivförmåga innefattar kunskaper om många olika typer av texter. Först och främst ska eleverna förstås få läsa för lusten och glädjen och möjligheten att diskutera sina läsupplevelser med andra. De ska också ges möjligheter att hitta svar på livsfrågor och få stöd i sin egen identitetsutveckling. Men eleverna behöver även kunskaper om att texter kan ha olika syften, hur olika texter är uppbyggda och hur man tolkar budskap i en text genom att ställa kritiska frågor till texten.

Kursplanens centrala innehåll gör skillnad mellan *berättande texter* som är fiktionstexter av skönlitterär karaktär och *sakprosatexter* som har ett mer förklarande eller beskrivande innehåll. I kursplanen används i huvudsak uttrycket *typer av texter* istället för begreppet ”genre”. Detta val är gjort för att begreppet genre kan tolkas på så många olika sätt. Med uttrycket ”typer av texter” vill kursplanen omfatta allt det som olika definitioner av genrer kan stå för.

Berättande texter, poetiska texter och skönlitteratur

Kursplanen vill betona vikten av att undervisningen behandlar texter med stor bredd, både berättande och poetiska. I årskurserna 1–4 och 5–7 används uttrycket *berättande* och *poetiska texter*, medan det i årskurserna 8–10 istället står *skönlitteratur*. Skillnaden kommer sig av att berättande texter avser ett bredare urval än skönlitteratur. Exemplen på typer av texter är annars till stor del desamma för alla årskurserna. Kursplanen talar inte om exakt vilka texter undervisningen ska behandla, men urvalet ska göras i linje med syftestextens formulering om att kunna *förstå och verka i ett samhälle där kulturer, livsåskådningar, generationer och språk möts.*

Progressionen ligger i texternas svårighetsgrad, vilka ämnen de behandlar och i att de anpassas till elevernas utveckling från barn till ungdomar. För årskurserna 1–4 ska undervisningen behandla texter skrivna *för barn*, vilket utvecklas till texter skrivna för *barn och unga* i årskurserna 5–7 och till texter skrivna för *ungdomar och vuxna* i årskurserna 8–10. Det finns också en progression i vad texterna ska belysa. Kursplanen lyfter särskilt fram att texterna ska handla om *människors upplevelser och erfarenheter* (årskurserna 1–4) vilket fördjupas till *människors villkor, identitets- och livsfrågor* i de högre årskurserna. Detta är ett sätt att poängtera vikten av att undervisningen inte stannar vid att läsa och behandla texter som ligger nära elevens erfarenhetsvärld. Elevnära texter är en bra utgångspunkt, men skolan ska också tillföra nya insikter och utveckla elevernas intressen och kunskaper. Det kan litteraturen bidra till.

Texterna ska hämtas från *olika tider och skilda delar av världen* (årskurserna 1–4) och från *olika tider, från Sverige, Norden och övriga världen* (årskurserna 5–7 och 8–10). Med skrivningen Sverige, Norden och övriga världen vill kursplanen betona

vikten av att man i undervisningen inte enbart väljer till exempel svenska och engelska författare. Den nordiska litteraturen ska ha sin givna plats i undervisningen, liksom texter från övriga Europa och andra kontinenter.

Texters budskap, uppbyggnad och innehåll

Det centrala innehåll som handlar om *berättande texters budskap, uppbyggnad och innehåll* har en tydlig progression. Den innebär att ju äldre eleverna blir, desto mer sammansatta och därmed komplext uppbyggda texter ska undervisningen behandla. I årskurserna 1–4 ska eleverna studera *hur en berättande text kan organiseras med inledning, händelseförlopp och avslutning samt litterära personbeskrivningar.* I årskurserna 5–7 vidgas innehållet om texters språkliga drag och uppbyggnad till att även omfatta *parallellhandling och tillbakablickar, miljö- och personbeskrivningar samt dialoger.* Det här innehållet samspelar med läs- och skrivstrategierna i kunskapsområdet ”Läsa, skriva och samtala”. Genom att eleverna studerar texters uppbyggnad och hur olika texter liknar varandra och skiljer sig åt, ökar deras medvetenhet om hur de kan läsa olika typer av texter och vad de behöver ta hänsyn till när de skapar egna texter.

I årskurserna 8–10 lyfter kursplanen fram *några skönlitterära genrer och hur de stilistiskt och innehållsligt skiljer sig ifrån varandra.* Detta är enda gången begreppet genre används, eftersom det här handlar om en definierad typ av text ”skönlitteratur” och dess underordnade genrer. Dessa kan vara romaner, noveller, deckare eller science fiction. Syftet är att ytterligare fördjupa och bredda elevernas kunskaper om texters uppbyggnad, syfte och användning.

Skönlitterära författare och illustratörer

För att kunna sätta in texter i sitt rätta sammanhang och till fullo förstå vad det är de läser, behöver eleverna undervisning om de författare och illustratörer som står bakom texterna de läser. Detta är också ett sätt att närma sig förmågan att värdera texter. Den som vet något om vad som påverkat en författare och i vilken kontext en text skrivits, har bättre förutsättningar att inta ett granskande förhållningssätt. Här är progressionen tydligt ålderanpassad. I årskurserna 1–4 ska eleverna få möta *några skönlitterära barnboksförfattare och illustratörer.* I årskurserna 5–7 är studieobjekten i första hand *betydelsefulla barn- och ungdomsboksförfattare och deras verk* och i årskurserna 8–10 är det *skönlitterärt betydelsefulla ungdoms- och vuxenboksförfattare och deras verk* som ska behandlas.

Någon litterär kanon eller författarkanon är inte aktuell. Varje lärare avgör tillsammans med sina elever vilka författare och illustratörer som undervisningen ska behandla. Kursplanen anger att författarna och illustratörerna ska komma från Sverige, Norden och övriga delar av världen. Motivet för detta är att vidga elevernas kunskaper om hur författare och illustratörers verk påverkas av var i världen de produceras. Sådana kunskaper ökar elevernas förståelse för människors liv och villkor.

I de senare årskurserna finns ett litteraturhistoriskt anslag av mer allmänbildande karaktär. Det är formulerat som *historiska och kulturella sammanhang som verken har tillkommit i.* Genom att läsa en roman, diskutera sin förståelse av det lästa och

dessutom få kunskaper om författarens tid och den kultur som hon eller han levt och verkat i, kan elevernas förståelse för litteraturen vidgas. Historiska och kulturella sammanhang kan också innebära studier av litterära epoker. Här öppnas möjligheter för svenskämnet att samverka med andra skolämnen.

Sakprosa

De sakprosatexter som behandlas i svenska ska ha ett innehåll som är relevant för ämnet. Det betyder att det ska vara texter som kan stödja utvecklingen av de förmågor som anges i syftet med ämnet svenska. I det centrala innehållet definieras de sakprosatexter som undervisningen ska behandla till beskrivande, förklarande/utredande och instruerande och argumenterande texter. För att utveckla förmågan att kommunicera *i skrift och utifrån sina individuella förutsättningar i tal* som är ett av de långsiktiga målen i ämnet, kan man till exempel studera argumenterande texter. Men det kan lika gärna innebära att eleverna arbetar med framställningar om sina fritidsintressen. Då kan sakprosatexter om till exempel dinosaurier eller idrott rymmas i undervisningen.

Alla skolans ämnen har ansvar för att inom ramen för ämnet, studera de olika texter som används i undervisningen. Svenskämnet har alltså inte ensamt ansvar för att eleverna kan läsa facktexter som hör till andra ämnen. Däremot kan eleverna ta med sig det de lär sig om sakprosatexter på lektionerna i svenska till andra ämnen. På så sätt kan de lättare läsa och förstå texter i exempelvis historia.

I årskurserna 1–4 är den här innehållspunkten för tydlighetens skull uppdelad i två delar: *beskrivande och förklarande texter* och *instruerande texter*. I årskurserna 5–7 är sakprosatexterna samlade i en enda punkt: *beskrivande, förklarande, instruerande och argumenterande texter*. Detsamma gäller för årskurserna 8–10, men där läggs dessutom *utredande* texter till listan. Här skiljer kursplanen för första gången på förklarande och utredande texter. En utredande text är en förklarande text som inte bara förklarar hur det ligger till, utan också reder ut samband. Den utredande texten lägger sig också vinn om att besvara frågor som en läsare kan tänkas ställa sig och sätter in förklaringen i ett större sammanhang.

Texter som kombinerar ord och bild

En typ av text som blir allt vanligare är texter som *kombinerar ord och bild* det vill säga där flera olika medier samspelar och alla behöver läsas på olika sätt för att tillsammans bli meningsbärande. Det kan till exempel vara film, interaktiva spel och webbtexter, TV-serier och teaterföreställningar. Tanken med innehållet här är att eleverna ska få studera hur budskap byggs upp och berättelser drivs framåt i sammansatta uttrycksformer. De ska också få jämföra ”kombinerade texter” med texter som enbart består av ord, tecken eller bilder. På så sätt kan eleverna få perspektiv på olika typer av texter och framställningsformer och se vilka möjligheter det finns att överföra mönster från den ena typen av text till den andra.

I sin vardag möter eleverna en mängd olika typer av texter i många olika sammanhang, och gränserna mellan olika texttyper är flytande. Detta är något som kursplanen bejakar och tar fasta på. Därför ska även de texter som eleverna kommer i kontakt med på sin fritid ingå i undervisningen. Att få undervisning om hur man skapar en

bloggtext, eller hur språket på webben skiljer sig från språket i en berättande text, kan ge eleverna större språklig säkerhet. De lär sig att växla mellan olika situationer och känner att deras språk räcker till. Denna säkerhet kan också leda till att eleverna vågar experimentera med sitt språk och därmed bli kreativa och utveckla sin identitet genom språket.

I årskurserna 8–10 tillkommer en annan typ av kombinerade texter, nämligen *kombinationer av olika texttyper till nya texter*. Det kan vara en reklambilaga maskerad till tidningsartikel eller en objektiv faktaöversikt som avslutas med ett ställningstagande. Att identifiera sådana texter och kunna särskilja den ena texttypen från den andra är avgörande ur ett källkritiskt perspektiv.

Tvåspråkighet

Kunskapsområdet ”Tvåspråkighet” tar upp likheter och olikheter mellan svenska och teckenspråk ur svenskans perspektiv. En jämförande analys mellan språken utvecklar elevernas förmåga att välja och anpassa sitt språk efter sammanhanget och gör dem till medvetna, aktiva och trygga språkanvändare.

För en del av specialskolans döva och hörselskadade elever går vägen till att förstå och behärska det svenska språket genom teckenspråket. Genom att få förförståelse, förklaringar och översättningar av svenska texter på teckenspråk lär sig eleverna så småningom att självständigt läsa och skriva. Samtal om texters innehåll och uppbyggnad sker på teckenspråk eller på talad svenska beroende på elevens språkliga förutsättningar. För andra är situationen den omvända. Vägen till större förståelse för teckenspråket, varför man tecknar på det ena eller andra sättet, kunskap om språkets historia och utveckling går genom svenskan. Dessa elever läser kanske teckenspråk som nybörjarspråk. Allt beror på elevens individuella språkliga förutsättningar och vilket språk som är elevens primära språk.

Det här kunskapsområdet handlar också om hur man växlar mellan svenska och teckenspråk och vice versa, något som döva och hörselskadade elever behöver kunna i många olika situationer.

Likheter och olikheter mellan texter på svenska och teckenspråk

Ett syfte med undervisningen i svenska för döva och hörselskadade är att eleverna ska kunna *göra jämförelser mellan svenskan och teckenspråket och urskilja likheter och olikheter mellan språken*. För att uppnå detta behöver de kunskap både om hur svenska språket och teckenspråket är uppbyggt. Svenska för döva och hörselskadade utgår alltså från svenska i de jämförande analyserna, medan ämnet teckenspråk för döva och hörselskadade utgår från teckenspråket.

I årskurserna 1–4 ska eleverna få grundläggande kunskaper om *likheter och olikheter mellan skrivet språk, talat språk och teckenspråk*. De ska också få möta innehållet *likheter och olikheter i hur texter byggs upp på svenska och på teckenspråk* samt *hur fraser, satser och stycken ser ut*. Genom att jämföra ord, tecken och begrepp och hur texter byggs upp på svenska respektive teckenspråk, blir eleverna medvetna om att det är två olika språk och lär sig hur man kan uttrycka sig på de olika språken.

För årskurserna 5–7 lyfter kursplanen fram *likheter och olikheter mellan texter på svenska och teckenspråk,* liksom *likheter och olikheter i språkliga och grammatiska strukturer mellan språken.* Här fokuserar innehållet tydligare på hur språkens struktur och uppbyggnad skiljer sig åt. Det är viktigt att eleverna tidigt får lära sig se att svenska och teckenspråk har olika uppbyggnad, att motsvarande ord, tecken, fras, sats eller stycke ser olika ut på de olika språken. Vissa saker kan uttryckas med ett ord eller tecken på det ena språket, medan det andra språket kräver en hel fras eller sats för samma sak. Kunskap om detta stärker elevernas utveckling i båda språken.

I årskurserna 8–10 ska eleverna inte bara få undervisning om *likheter och olikheter i texter på svenska och på teckenspråk* utan också få möta *översättningar mellan svenska och teckenspråk.* I de högre årskurserna tillkommer dessutom innehållet *strategier för växling mellan svenska och teckenspråk.* Det innebär att eleverna ska bli så språkligt medvetna att de kan göra översättningar mellan språken. De ska också få kunskaper om olika strategier som de kan använda för att växla mellan språken efter behov och situation, för att på så sätt bli mer flexibla i växlingarna.

Döva och hörselskadade elever kommer under sina liv att växla mellan svenska och teckenspråk. I vissa situationer fungerar svenska bäst, i andra teckenspråket. Det kan vara i olika sammanhang som till exempel vid telefoni, i presentationer, i direktkontakt med myndigheter eller på föreläsningar. Eleverna behöver bli medvetna om växlingen, få träna på att växla och få stöd i att hitta lämpliga strategier som passar den enskilda individen. Det är alltså växlingen som är central här, inte språkriktigheten.

Innehållet som handlar om texter och språkligt samspel i ett jämförande perspektiv går från det elevnära och konkreta i nutid, till att steg för steg behandla mer komplexa, abstrakta och övergripande frågor. Den jämförande analysen handlar inledningsvis mer om enkla konkreta tecken, ord, fraser och kortare texter till att i de högre årskurserna behandla komplexa texter, översättningar och synen på relationen mellan teckenspråk och svenska överhuvudtaget. Genom ett jämförande analys av språket kan elevernas ansvar för det egna lärandet också successivt utvecklas.

Kommunikativa och språkliga strategier

I kunskapsområdet ”Tvåspråkighet” lyfter kursplanen också fram innehållet *strategier för att som döv eller hörselskadad hantera vardagliga situationer i skola, familj och närsamhälle* som ett innehåll i årskurserna 1–4. Döva och hörselskadade elever lever i ett samhälle där majoriteten är hörande och det talade språket det dominerande. De kommer ofta att hamna i situationer där deras möjligheter att kommunicera inte är optimala och det är därför centralt att de får lära sig att hantera sådana situationer. Ibland kan det handla om att be om hjälp, andra gånger om att kunna förmedla hur samtalet ska anpassas för att den som är döv eller hörselskadad ska kunna delta. Men det kan också vara situationer där icke teckenspråkskunniga är med i ett samtal som hålls på teckenspråk. Även sådana situationer kommer eleverna att hamna i och då måste kommunikationen anpassas på olika sätt.

I årskurserna 8–10 finns även innehållet *dövas och hörselskadades situation i Sverige och världen, historiskt och i nutid.* Tanken med detta är att eleverna, genom att ta del av historiska och nutida uppfattningar om döva och hörselskadades användning av svenska och teckenspråk, ska ges ett metaperspektiv på samspelet mellan de båda språken.

Språkbruk

I kunskapsområdet ”Språkbruk” ryms sådana aspekter av språket som är nödvändiga att kunna i alla språkliga sammanhang, oavsett om man läser, skriver eller samtalar. Här finns till exempel *ord, fraser och begrepp* med som ett innehåll, eftersom ett stort och djupt ord-, fras- och begreppsförråd är betydelsefullt i alla språkliga uttrycksformer. Innehållet som beskrivs i kunskapsområdet ”Språkbruk” är således möjligt att kombinera med allt annat innehåll i ämnet svenska.

I kunskapsområdet ”Språkbruk” ryms också ett innehåll av mer språkhistorisk karaktär. Fördjupade kunskaper i och om det egna språket ger eleverna en möjlighet att sätta in sitt språk i ett större sammanhang.

Språkliga strategier för att minnas och lära

Eftersom språket är en viktig del av lärandet är *språkliga strategier för att minnas och lära* med som ett centralt innehåll genom hela skoltiden.

Med hjälp av språket skapar man förutsättningar för att ta in kunskap, men språket behövs också för att strukturera och minnas det inlärda eller upplevda. Det här innehållet beskriver en metakognitiv förmåga. Den innebär att eleverna ska bli medvetna om hur de själva, med hjälp av sitt språk, lär sig saker och vilka strategier de kan ta till för att förstå och minnas det som behandlas och sedan lagra det i långtidsminnet. Tankekartor, stödord och de andra exemplen som ges i kursplanen är förslag på strategier som kan passa för de olika åldrarna. Men lärare och elever har förstås möjlighet att välja andra strategier som fungerar bättre för den enskilda individen. Här kan till exempel estetiska lärprocesser spela stor roll. Det kan vara att samla och producera bilder för att minnas, förstå och förklara något.

Ord, fraser och begrepp

Vi vet idag att ett stort ord-, fras-, och begreppsförråd är nyckeln till vidare studieframgångar. Vi vet också att barn och ungdomar som har ett begränsat ordförråd ofta uttrycker känslor på ett mindre nyanserat sätt. Man är antigen glad eller arg och har inga ord för uttrycken där emellan. Ett innehåll som därför också finns genom hela grundskolan är *ord, fraser och begrepp som används för att uttrycka känslor, kunskaper och åsikter.*

Det här innehållet har ingen tydlig progression. Undervisningens sammanhang och elevernas behov avgör vilka ord, fraser och begrepp som ska lyftas fram. Till exempel kan begrepp som kommer upp vid textstudier av olika slag behandlas.

Kunskaper om ord och begrepp handlar dock inte bara om vikten av att ha ett stort ordförråd. Här ingår också att eleverna ska få kunskaper om *synonymer och bildspråk (*årskurserna 5–7) samt *ords och begrepps nyanser och värdeladdning* (årskurserna 5–7 och 8–10). I årskurserna 8–10 ska undervisningen dessutom behandla *nya ord i språket.* Det innehållet har tillkommit med tanke på att språket är i ständig förändring. Här ges en möjlighet att titta på ungdomarnas eget språk, så att de ska kunna förstå var deras ord och uttryck kommer från och reflektera över hur de används.

Skillnader i språkanvändning

Innehållet som handlar om skillnader i språkanvändning hör delvis ihop med presentationer som ingår i kunskapsområdena ”Läsa, skriva och samtala” och ”Tvåspråkighet”. Men här är det meningen att eleverna ska utveckla en skriftlig mottagarmedvetenhet. Det innebär att de ska få träning i att uttrycka sig med tanke på mottagaren. Är mottagaren en person utan förkunskaper eller en som kan mycket om ämnet? Är mottagaren äldre eller yngre än jag själv? Avsikten är att eleverna ska förstå att de själva kan påverka sitt budskap, positivt eller negativt, med hjälp av hur de väljer att uttrycka sig.

Här finns en tydlig progression. För eleverna i årskurserna 1–4 finns innehållet *olikheter mellan talat språk och skrivet språk* i kunskapsområdet ”Tvåspråkighet”. Detta följs upp i årskurserna 5–7 i kunskapsområdet ”Språkbruk” med innehållet *skillnader i språkanvändning beroende på vem man skriver till och med vilket syfte*, det vill säga både mottagaraspekten och syftet med det man uttrycker ska tas upp. Perspektivet vidgas ytterligare för årskurserna 8–10 där eleverna ska möta *skillnader i språkanvändning beroende på i vilket sammanhang, med vem och vilket syfte man kommunicerar*. Det handlar om att undervisningen ska behandla språklig stilnivå i olika sammanhang.

Yttrandefrihet och integritet i olika medier

En innehållspunkt som bara finns i årskurserna 8–10 är *språkets betydelse för att utöva inflytande och för den egna identitetsutvecklingen*. Det som ska studeras här är hur man kan använda sitt språk medvetet för att till exempel kunna påverka beslut. Det är också viktigt att eleverna får förståelse för att de genom språket kan påverka bilden av sig själva och andra. Den som har en utvecklad språkförmåga kan själv välja vilket språk han eller hon använder i skilda situationer.

Vår tids medielandskap innebär stora möjligheter till spännande kommunikation, men det innebär också att barn och unga riskerar att begå kriminella handlingar utan att de är medvetna om det. Exempel på sådana handlingar är att förtala personer på internet och i sms, eller att publicera kränkande bilder. Därför är *etiska och moraliska aspekter på språkbruk, yttrandefrihet och integritet i olika medier och sammanhang* ett centralt innehåll i årskurserna 8–10. Kunskaper om frågor som rör yttrandefrihet är viktiga både ur ett rättighets- och ett skyldighetsperspektiv. Det handlar både om rätten att inte själv bli förtalad, hotad eller kränkt och skyldigheten att inte förtala, hota eller kränka någon annan.

Dessa rättigheter och skyldigheter berör etiska och moraliska frågor. En medvetenhet om de etiska och moraliska aspekterna i det här sammanhanget gör det möjligt för eleverna att delta i det demokratiska samtalet i samhället och är central i skolans undervisning. Innehållet hör direkt samman med skrivningarna i syftestexten om att eleverna ska få *förståelse för att sättet man kommunicerar på kan få konsekvenser för andra människor* samt *ges förutsättningar att ta ansvar för det egna språkbruket.*

Språkbruk i Sverige och Norden

Genom att i årskurserna 8–10 studera *språkbruk i Sverige och Norden* och *några kännetecknande ord och begrepp i de nordiska språken samt skillnader och olikheter mellan dem,* kan eleverna bli medvetna om vilka språk, förutom svenska, som finns i deras närhet, hur dessa språk liknar respektive skiljer sig från svenskan och vad som kännetecknar dem.

Med de nordiska språken menas i kursplanen de språk som är huvudspråk i något nordiskt land samt de nationella minoritetsspråken i Sverige. Det är inte meningen att eleverna ska lära sig att använda de nordiska språken. Däremot ska de få lära sig några kännetecknande skillnader mellan dem. För eleverna i de högre årskurserna finns även innehållet *de nationella minoritetsspråken i Sverige och deras ställning i samhället.* Det betyder att eleverna ska känna till de fem nationella minoritetsspråken samiska, finska, meänkieli, jiddisch och romani chib och förstå vad det innebär att ett språk har status av nationellt minoritetsspråk.

Idag talas det ju flera andra minoritetsspråk i Sverige och även dessa kan förstås behandlas i undervisningen, vilket stämmer väl överens med syftet att eleverna ska *kunna verka i ett samhälle där kulturer, livsåskådningar, generationer och språk möts.*

I innehållspunkten som handlar om språkbruk i Sverige och Norden ingår också att eleverna ska studera *några varianter av regionala skillnader i svenska.* Det kan handla om dialekter såväl som andra språkliga varieteter. Språket är i ständig utveckling och det är svenskämnets ansvar att belysa detta och göra eleverna uppmärksamma på hur språket förändras.

Informationssökning och källkritik

Vi lever i ett informationssamhälle där vi hela tiden utsätts för budskap av skilda slag. Det är därför en angelägen uppgift för skolan att ge eleverna kunskaper om hur de kan hitta den information de behöver, hur man sovrar för att välja bort överflödig information och hur man värderar källor. Källkritik och olika förhållningssätt till källor löper därför som en röd tråd genom det centrala innehållet under alla skolåren.

Progressionen här handlar både om mängden källor och om källornas komplexitet.

Informationssökning

I de lägre årskurserna kan det vara tillräckligt att söka information i *böcker* och *tidskrifter* som finns på skolan eller på *webbsidor för barn.* Med ökande läs- och skrivförmåga och större erfarenhet kan eleverna vidga sina perspektiv och använda ett mer varierat utbud av källor. Uppslagsböcker, databaser och de andra exemplen på källor som ges i kursplanen för årskurserna 5–10, vill visa att undervisningen inte ska stanna vid att låta eleverna läsa det som står i läroböckerna. De ska även få undervisning om hur man hittar information på andra ställen.

Källkritisk förhållningssätt

För att vara väl rustade inför framtida studier och arbetsliv behöver eleverna också kunskaper om hur man värderar användbarheten hos information som kommer från ett stort antal källor. Värderingen handlar dels om trovärdighet, dels om relevans för

de egna behoven. Värderingen av relevans för egna behov handlar i sin tur om att välja källor med rätt kunskapsnivå på den information man söker. Det är också betydelsefullt att hitta texter som är skrivna så att man förstår dem.

I årskurserna 1–4 ska eleverna studera *hur texters avsändare påverkar innehållet*, det vill säga de ska få förståelse för att det bakom varje text finns en avsändare och att det påverkar textens budskap och utformning. I de högre årskurserna berör innehållet mer olika tekniker för ett källkritiskt förhållningssätt. I årskurserna 5–7 ska undervisningen behandla *hur man jämför källor och prövar deras tillförlitlighet med ett källkritiskt förhållningssätt*. I årskurserna 8–10 ingår även *hur man sovrar i en stor informationsmängd* i den här innehållspunkten.

Det är viktigt att påpeka att ett källkritiskt förhållningssätt inte nödvändigtvis innebär att vara kritisk eller negativ till budskapet. Det handlar snarare om att lära sig att pröva en källas trovärdighet genom att ställa frågor om dess avsändare, syfte och budskap.

Innehållet *hur man citerar och gör källhänvisningar* finns bara i årskurserna 8–10. Denna punkt är viktig ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Eleverna behöver veta hur man kan låna ur någon annans text på ett korrekt sätt, så att de inte till exempel kopierar information från någon webbsida klistrar in den i egna arbeten och på så sätt begår lagbrott.

Informationssökning och källkritik ingår också i SO- och NO-ämnena. Där ligger betoning på källkritik, vilket gör att det är svenskämnena och teckenspråksämnet som har ansvar för att eleverna lär sig att söka och sammanställa information.

KUNSKAPSKRAVEN

Kunskapskraven är skrivna i löpande text och ger helhetsbeskrivningar av vilka kunskaper som krävs för de olika betygsstegen. De grundar sig på förmågorna som beskrivs i de långsiktiga målen samt på det centrala innehållet.

Kunskapsformer och helhetssyn

Kunskapskraven är konstruerade utifrån den kunskapssyn som finns i läroplanen. Där beskrivs att kunskap kommer till uttryck i olika former, så kallade kunskapsformer, som förutsätter och samspelar med varandra. Dessa kunskapsformer kan till exempel vara att kunna analysera eller framställa något. Enligt läroplanen måste skolans arbete inriktas på att ge utrymme för olika kunskapsformer och skapa ett lärande där de olika formerna balanseras och blir till en helhet. Detta innebär att en specifik kunskapsform inte kan kopplas samman med ett visst betygssteg. Att en elev behärskar fakta i form av minneskunskap är med andra ord inte enbart knutet till betyget E. På samma sätt leder en elevs förståelse och analysförmåga inte automatiskt till betygen C eller A. Av den anledningen finns de kunskapsformer som beskrivs i ämnets långsiktiga mål uttryckta på alla betygsnivåer.

Kunskapskrav för olika årskurser

Kunskapskraven beskriver vilka kunskaper som krävs för godtagbara kunskaper för de olika betygsnivåerna E, C och A. Kraven anges bara för årskurserna 4, 7 och 10, men grundar sig på hela innehållet i respektive årskursspann 1–4, 5–7 och 8–10. Kunskapskraven är skrivna som helhetsbeskrivningar och för att få betyget E, C eller A krävs att elevens kunskaper motsvarar beskrivningen av kunskapskravet i sin helhet.

I tabellform

Det är viktigt att läsa och förstå kunskapskraven ur ett helhetsperspektiv. Men för att det ska vara lätt att urskilja progressionen, det vill säga hur kraven förändras och utvecklas mellan betygsstegen, presenteras de förutom i löpande text även i en tabell i kursplanen.

Avläser man tabellen vertikalt framträder ett betygssteg i sin helhet. Läser man den istället horisontellt syns progressionen mellan betygsstegen tydligt. De fetmarkerade orden visar vad som skiljer kunskapskraven på de olika betygsstegen från varandra.

Exempel:

*Kunskapskrav för **betyget E** i slutet av årskurs 10*	*Kunskapskrav för **betyget C** i slutet av årskurs 10*	*Kunskapskrav för **betyget A** i slutet av årskurs 10*
Eleven kan skriva olika slags texter med **viss** språklig variation, **enkel** textbindning samt **i huvudsak** fungerande anpassning till texttyp, språkliga normer och strukturer.	Eleven kan skriva olika slags texter med **relativt god** språklig variation, **utvecklad** textbindning samt **relativt väl** fungerande anpassning till texttyp, språkliga normer och strukturer.	Eleven kan skriva olika slags texter med **god** språklig variation, **välutvecklad** textbindning samt **väl** fungerande anpassning till texttyp, språkliga normer och strukturer.

Varje del av kunskapskraven inleds med en beskrivning av vad eleven kan. Den beskrivningen tar sin utgångspunkt i en eller flera förmågor (i exemplet ovan förmågorna att *formulera sig och kommunicera i skrift* och att *urskilja språkliga strukturer och följa språkliga normer*). Sedan kommer en beskrivning av **hur** eleven visar sina kunskaper för de olika betygsstegen. Det är genom den beskrivningen som kvaliteten eller nivån på elevens kunnande syns.

Sammanfattande uttryck

Kunskapskraven utgår från de långsiktiga målen och relaterar till det centrala innehållet. För att kunskapskraven ska vara hanterbara och inte bli alltför omfattande, preciseras inte innehållet lika detaljerat i kunskapskraven som i det centrala innehållet. Alltför detaljerade kunskapskrav skulle även kunna ge oönskade effekter vid betygssättningen. Enstaka detaljer i kunskapskraven som eleven inte motsvarar, skulle kunna leda till att eleven inte uppfyller kunskapskravet i sin helhet. Innehållet beskrivs därför ofta med sammanfattande uttryck i kunskapskraven.

Exempel:

Det sammanfattande uttrycket *olika slags texter* som finns i kunskapskravet ovan syftar på flera olika punkter i det centrala innehållet. I årskurserna 8–10 syftar det bland annat på:

- Skönlitteratur för ungdomar och vuxna från olika tider, från Sverige, Norden och övriga världen. Skönlitteratur som belyser människors villkor och identitets- och livsfrågor. Lyrik, dramatik, sagor och myter.
- Beskrivande, förklarande, utredande, instruerande och argumenterande texter.

Relationen mellan kunskapskraven och de långsiktiga målen

Progressionen i kunskapskraven grundar sig på förmågorna i de långsiktiga målen. Här följer en övergripande beskrivning av hur progressionen i ämnet svenska för döva och hörselskadade ser ut genom specialskoletiden och hur den beskrivs i kunskapskraven.

Förmågan att

– *läsa och analysera skönlitteratur och andra texter för olika syften*

När det gäller förmågan att läsa utgår progressionen från att eleven i de tidigare årskurserna läser och kommenterar bekanta och elevnära texter. I senare årskurser övergår den i ett krav på att eleven läser mer avancerade texter. På de högre betygsnivåerna ställs allt högre krav på elevens sammanfattningar och kommentarer till texterna.

För förmågan att analysera skönlitteratur och andra texter utgår progressionen i de tidigare årskurserna från att eleven gör enkla kopplingar mellan elevnära texters budskap och sina egna erfarenheter. I senare årskurser och på högre betygsnivåer ställs allt högre krav på djup i elevens resonemang om budskap i olika verk. Dessutom ökar kraven på att eleven drar välgrundade slutsatser om verkens historiska och kulturella sammanhang.

– *formulera sig och kommunicera* ***i skrift*** *och utifrån sina individuella förutsättningar i tal*
– *anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang*
och
– *urskilja språkliga strukturer och följa språkliga normer*

Progressionen i de här förmågorna utgår från att eleven i de tidigare årskurserna skriver enkla och tydliga texter så att innehållet klart framgår. I senare årskurser och på de högre betygsnivåerna ökar kraven på texternas innehåll, språk, uppbyggnad och anpassning till texttyp, språkliga normer och strukturer. Från de tidigare till de senare årskurserna ställs allt högre krav på elevens sätt att förstärka och levandegöra texters budskap med hjälp av olika estetiska uttryck. Det ligger också en progression i att eleven visar en allt högre kvalitet i sina omdömen om och bearbetningar av texter.

– *formulera sig och kommunicera i skrift och utifrån sina individuella förutsättningar i tal*
– *anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang*
och
– *urskilja språkliga strukturer och följa språkliga normer*

När det gäller att anpassa språket efter olika sammanhang utgår progressionen i de tidigare årskurserna från att eleven för enkla samtal om elevnära frågor och ämnen. I senare årskurser övergår den i ett krav på mer avancerade samtal och diskussioner om varierade ämnen. På de högre betygsnivåerna ställs allt högre krav på elevens sätt att ställa frågor och framföra åsikter. Till en början så att samtalen upprätthålls och efterhand så att diskussionerna utvecklas med hjälp av välgrundade argument.

Det ligger också en progression i att elevens redogörelser uppvisar allt mer välfungerande innehåll, struktur och anpassning till syfte, mottagare och sammanhang. I senare årskurser krävs dessutom att eleven ger exempel på likheter och skillnader mellan svenskan och närliggande språk.

– *söka information från olika källor och värdera dessa*

Progressionen i den här förmågan utgår från att eleven i de tidigare årskurserna kan söka information från någon anvisad källa och återge grundläggande delar av informationen. I senare årskurser och på högre betygsnivåer ökar kraven på variation i urvalet av källor och att eleven visar ett allt större djup i sin kritiska granskning av information och källor.

I de högre årskurserna finns även progression i hur eleven använder citat och källhänvisningar.

Bilaga: Användningen av värdeord i kunskapskraven

I kunskapskraven används ett antal uttryck, så kallade värdeord, för att beskriva kunskapsnivåer för olika betygssteg. För att kunskapskraven ska bli enhetliga och tydliga har varje betygssteg ett begränsat antal värdeord som används enbart för det betygssteget. Till exempel används uttrycket ”mycket goda” uteslutande på A-nivån, oavsett ämne. Alla värdeord i kunskapskraven är fetmarkerade för att skillnaderna mellan kunskapskraven ska bli tydliga.

De enda tillfällen då värdeorden är desamma för flera betygssteg är när kraven inte ökar mellan betygen. Då används samma värdeord som för det underliggande betygssteget. Ett exempel är kravet på simkunnighet i ämnet idrott och hälsa. Eftersom det ställs samma krav på simkunnighet för alla betygsnivåer uttrycks kravet på samma sätt för alla nivåer.

Kunskapskraven i engelska, moderna språk och teckenspråk för hörande skiljer sig från övriga ämnen i sin uppbyggnad och i begreppsanvändningen. Det beror på att kursplanerna och kunskapskraven i dessa ämnen utgår från den gemensamma europeiska referensramen för språk (GERS).

Sammanställning av värdeord

Nedan följer en sammanställning av några av de vanligaste värdeorden i kunskapskraven. Sammanställningen rymmer bara sådana värdeord som används i flera ämnen. På så sätt kan den tjäna som underlag för vidare diskussioner och jämförelser kring hur värdeorden används i olika ämnen.

I vissa fall anges i tabellen nedan alternativa värdeord för en nivå. Uttrycken varierar ibland något mellan kursplanerna för att nyansskillnader mellan olika ämnen ska bli tydliga, eller för att uttrycken ska passa in i olika textsammanhang. I många fall är uttrycken sådana att absoluta gränsdragningar mellan dem inte är möjliga att göra. Då måste värdeorden tolkas och förstås i relation till det sammanhang och det innehåll de relaterar till i respektive ämne. I anslutning till varje uppsättning värdeord följer en kort beskrivning av hur de används i kunskapskraven.

E	**C**	**A**
grundläggande	goda	mycket goda

Uttrycken används för att ange kvaliteten på de kunskaper som eleven har om något, till exempel *eleven har goda kunskaper om …* När de här uttrycken används följer en beskrivning av hur elevens kunskaper visar sig. Konstruktionen har vanligen formen: *eleven har grundläggande kunskaper om xyz och visar det genom att …* Den beskrivning som följer anger alltså nivån på vad grundläggande kunskaper innebär i det aktuella ämnet.

E	C	A
enkla	utvecklade	välutvecklade *alternativt* välutvecklade och nyanserade

Uttrycken används för att ange kvalitet i flera olika sammanhang, till exempel kvaliteten på beskrivningar, sammanfattningar, textbindningar, redogörelser, omdömen, motiveringar, dokumentationer eller resonemang. Begreppet *enkla* används alltid för att ange graden av komplexitet och inte för att ange att något är lätt att göra.

I frasen *eleven kan ge enkla omdömen …* används värdeorden för att beskriva hur utvecklad förmåga att utvärdera något som eleven visar. Med enkla omdömen avses då att omdömena grundar sig på basala analyser, är övergripande till sin karaktär och har tydliga inslag av subjektiva värderingar. Mer utvecklade omdömen grundar sig på djupare analyser och de är mer specifika till sin karaktär. De kännetecknas också av att värderingarna är sakliga snarare än subjektiva.

Ett annat exempel på hur de här värdeorden används är att de ibland anger med vilken kvalitet eleven motiverar olika ställningstaganden och val, exempelvis *eleven formulerar ställningstaganden med enkla motiveringar*. Enkla motiveringar kännetecknas ofta av att de är allmänt hållna och baseras mer på subjektiva värdeomdömen än på utvecklade argumentationer. Mer utvecklade motiveringar kännetecknas av att de väger in flera olika aspekter och baseras på allt mer tydliggjorda argumentationer och tankegångar.

Värdeorden enkla/utvecklade/välutvecklade används ofta för att ange kvaliteten på elevens resonemang, som i exemplet *eleven för också enkla resonemang om verket med kopplingar till dess upphovsman …* Mer utvecklade resonemang kan till exempel innefatta flera olika kopplingar, längre resonemangskedjor eller en avvägd balans mellan detaljer och helhet. I samband med resonemang kombineras de här värdeorden ofta med uttryck som beskriver hur underbyggda elevens resonemang är.

E	C	A
till viss del underbyggda *alternativt* rimliga	relativt väl underbyggda	väl underbyggda

Uttrycken används för att ange graden av underbyggnad i elevens argument, slutsatser eller resonemang. Underbyggnad handlar om stöd i fakta och sakförhållanden men också om logiken i resonemanget. Ofta kombineras dessa värdeord med en angivelse av hur utvecklade elevens resonemang är, exempelvis *eleven för enkla och till viss del underbyggda resonemang om …*

E	C	A
beskriver och ger exempel	förklarar och kopplar ihop delar till helheter *alternativt* förklarar och visar på samband	förklarar och generaliserar *alternativt* förklarar och visar på generella drag *alternativt* förklarar och visar på mönster

Uttrycken används för att beskriva kvaliteten på elevens förståelse, till exempel *eleven kan förklara och generalisera kring några centrala naturvetenskapliga upptäckter och deras betydelse för människors levnadsvillkor* … På de högre betygsnivåerna visar eleven en djupare förståelse genom att förklara hur delar hänger ihop och bildar helheter och mönster. Att förklara och generalisera handlar om att utifrån enskildheter och sammanhang kunna dra slutsatser som går att överföra till andra sammanhang. I exemplet ovan kan generaliseringen innebära att eleven använder sina kunskaper om enskilda upptäckter för att dra slutsatser om naturvetenskapens villkor och betydelse.

E	C	A
enkel/enkla *alternativt* enkelt identifierbara	förhållandevis komplex/komplexa	komplex/komplexa

Uttrycken används vanligen för att beskriva karaktären på de samband eller relationer som eleven kan identifiera och beskriva. Till exempel att *eleven beskriver enkla samband inom och mellan olika samhällsstrukturer*. Enkla samband karaktäriseras av att de är lätta att identifiera och kan beskrivas endast i något led. På de högre betygsstegen visar eleven en mer utvecklad analysförmåga genom att beskriva allt mer komplexa samband eller relationer. Komplexiteten kan då ligga i att relationerna är mindre uppenbara och blir synliga först genom att eleven beskriver samband i flera led, till exempel mellan ekonomiska och politiska strukturer i samhället.

E	C	A
som till viss del för diskussionerna framåt *alternativt* som i huvudsak hör till ämnet	som för diskussionerna framåt	som för diskussionerna framåt och fördjupar eller breddar dem

Uttrycken används för att beskriva kvaliteten på elevens inlägg och reflektioner i olika sammanhang. Det kan till exempel handla om att *eleven diskuterar på ett sätt som till viss del för diskussionerna framåt* … För högre betygssteg krävs att inläggen är av sådan kvalitet att de för diskussionerna framåt och fördjupar eller breddar dem med till exempel ytterligare fakta eller nya perspektiv.

E	C	A
till viss del anpassat *alternativt* med viss anpassning	förhållandevis väl anpassat *alternativt* med förhållandevis god anpassning	väl anpassat *alternativt* med god anpassning

Uttrycken används för att beskriva hur väl eleven kan anpassa sitt handlande till en situation eller ett sammanhang. Det kan till exempel handla om att anpassa sitt språk eller sin framställning till syftet och målgruppen.

Uttrycken används också för att beskriva hur väl anpassad användningen av till exempel strategier, metoder, verktyg, begrepp eller modeller är till olika situationer. Exempelvis i frasen *eleven kan välja och använda strategier och metoder med viss anpassning till problemets karaktär*. Viss anpassning innebär i exemplet ovan att eleven väljer och använder strategier och metoder med någon tanke om att de ska fungera i den aktuella problemsituationen. På högre betygsnivåer krävs att eleven väljer och använder strategier och metoder som är allt mer effektiva i förhållande till problemet som ska lösas.

E	C	A
i huvudsak fungerande	ändamålsenligt *alternativt* relativt väl fungerande	ändamålsenligt och effektivt *alternativt* väl fungerande

Uttrycken används för att ange hur utvecklad elevens förmåga är att bland annat välja, använda och kombinera strategier, metoder, verktyg, begrepp eller modeller. Till exempel i frasen *eleven kan använda handverktyg på ett i huvudsak fungerande sätt och …* För de högre betygen ökar kraven på skicklighet i tillämpningen.

Uttrycken används även för att ange kvaliteten på resultatet, till exempel *kompositioner som har en i huvudsak fungerande form*. I det sammanhanget syns progressionen genom i vilken mån de olika delarna i kompositionen skapar en helhet, hur stor del av kompositionen som fungerar och hur väl den fungerar i sammanhanget.

Uttrycken används också för att ange hur utvecklad elevens förmåga är att använda olika typer av informationskällor, till exempel *eleven använder olika typer av källor på ett i huvudsak fungerande sätt …* På högre betygsnivåer visar eleven en allt mer välfungerande källanvändning genom att på ett medvetet sätt söka information utifrån kunskaper om olika källors möjligheter och begränsningar. När uttrycken används för att ange nivån på elevens förmåga att använda källor kombineras de vanligen med uttryck som anger hur underbyggda resonemang eleven för om informationens och källornas trovärdighet och relevans.

E	C	A
avgränsat	relativt varierat	varierat

I vissa ämnen kombineras uttrycken om hur underbyggda resonemang eleven för om källors trovärdighet och relevans med uttryck som beskriver med vilken variation eleven väljer källor för att söka information. Med ett avgränsat urval avses några få källor. På högre betygsnivåer kan eleven hantera både fler källor och källor av olika slag.

E	C	A
prövar	prövar och omprövar	prövar och omprövar systematiskt

Uttrycken används för att ange med vilken kvalitet eleven prövar något, till exempel hur olika material och hantverkstekniker kan kombineras i skapandet av olika föremål. Att pröva och ompröva innebär ett reflekterande arbetssätt där eleven prövar till exempel olika materialkombinationer för att hitta det uttryck eller den funktion som önskas. På de lägre nivåerna sker prövandet ostrukturerat och sökande. På den högsta nivån sker prövandet på ett mer utvecklat sätt efter någon form av princip eller struktur.

E	C	A
bidrar till att formulera … som leder framåt	formulerar … som efter någon bearbetning leder framåt	formulerar … som leder framåt

Uttrycken används för att ange hur självständigt och med vilken kvalitet eleven kan formulera till exempel handlingsalternativ, modeller eller frågeställningar. Exempelvis *eleven bidrar till att formulera enkla frågeställningar och planeringar som det går att arbeta systematiskt utifrån*. Att eleven ”bidrar till att formulera” något innebär att kraven på självständighet är låga. Nästa nivå innebär att eleven klarar av att formulera handlingsalternativ, frågeställningar eller modeller självständigt, men att dessa behöver någon form av bearbetning för att fungera. På den högsta betygsnivån formulerar eleven självständigt handlingsalternativ, modeller och frågeställningar som fungerar utan bearbetning.

E	C	A
viss	relativt god	god

Uttrycken används bland annat för att ange vilken grad av stilkänsla eller språklig variation eleven visar i olika sammanhang, som i frasen *eleven kan skriva olika slags texter med viss språklig variation …* De används också för att beskriva hur förtrogen eleven är med något, som i satsen *dessutom kan eleven med viss säkerhet urskilja och ge exempel på musikaliska karaktärsdrag från olika genrer och kulturer …* Uttrycken kan också användas för att beskriva kvaliteten i elevens användning av ämnesspecifika begrepp, som i formuleringen *eleven kan med god användning av ämnesspecifika begrepp beskriva hur ingående delar samverkar …* I det sammanhanget innebär god användning att eleven använder ämnesspecifika begrepp frekvent och med precision i relevanta sammanhang.

Skolverket

www.skolverket.se

ISBN: 978-91-38325-82-7